KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 6 — ČÍSLO 8

OBSAH

J. Ružička, Dvadsať rokov rozhlasovej relácie Jazyková poradňa 257
Čítame Slovník slovenského jazyka 259
J. Mistrík, O skladbe ústneho a písomného textu . . 263
L. Dvonč, Tajomník — sekretár 266
M. O. Malíková, Vyjadrovanie príčiny pri slovese *umrieť* 271
J. Doruľa, Šrotár — korčoláš — liežnik 274
M. Majtán, Slovo *chríb* v slovenských zemepisných názvoch 280

Rozličnosti

Španiel, Španielka, nie ‚Španielčan, Španielčanka'. Š. Peciar 283
O jednom stĺpčeku v dennej tlači. R. Kuchar 284

Správy a posudky

Ukážkový výber z kritiky. J. Ružička 286
Cenná zbierka ústnych ľudových prejavov. A. Habovštiak 285

Spytovali ste sa

Zberateľ a zberač. E. Bajzíková 288

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 6 — 1972 — ČÍSLO 8

Dvadsať rokov rozhlasovej relácie Jazyková poradňa

JOZEF RUŽIČKA

1. Československý rozhlas v Bratislave už dvadsať rokov vysiela pravidelnú reláciu *Jazyková poradňa:* sú to päťminútové príhovory jazykovedcov-slovenčinárov o správnosti, primeranosti a účelnosti rozličných výrazových prostriedkov a zložiek spisovnej slovenčiny. Je to teda dvadsaťročná práca v okruhu jazykovej kultúry a jazykovej výchovy, určená najširším kruhom používateľov spisovnej reči. Poslucháči rozhlasu si pozorne všímali túto reláciu od začiatku, obľúbili si ju ako veľmi užitočnú popularizáciu výskumu spisovnej slovenčiny a svojimi popudmi, námietkami aj kritikami zaslúžili sa nielen o jej dvadsaťročné trvanie, lež aj o jej dobrú odbornú a spoločenskú úroveň.

Za dvadsať rokov sa pripravilo asi tritisíc päťminútových poznámok. Osvetlili sa v nich takmer všetky dôležité problémy, najmä však nové a ešte neustálené prostriedky súčasnej spisovnej slovenčiny. Okrem toho sa v nich rozviedli zásady úspešnej práce v jazykovej kultúre a jazykovej výchove. O bohatstve tematiky, ako aj o spôsoboch spracúvania jednotlivých tematických okruhov najlepšie svedčí päť knižných výberov *Jazykovej poradne* (vydaných v rokoch 1957, 1960, 1964, 1966, 1968), aj krátky knižný výťah z nich *Tisíc poučení zo spisovnej slovenčiny* (Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1971).

Jazyková poradňa je výsledkom dobrej spolupráce Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV s Československým rozhlasom v Bratislave, pričom redaktori a hlásatelia rozhlasu sa veľkou mierou zaslúžili nielen o rozhlasovosť relácie, lež aj o náplň a aktuálne spracovanie nejednej poznámky.

2. Teoretickým východiskom uvedenej práce je správne chápanie spisovného jazyka a jeho kultúry: je to teória opierajúca sa o princípy

marxizmu-leninizmu. V nej sa plodne rozvíjajú aj pokrokové zložky starších náhľadov na spisovnú slovenčinu, ale najmä kriticky sa posudzujú pokusy o nesprávne usmerňovanie jej kultúry.

Spisovná slovenčina ako spoločný dorozumievací prostriedok všetkých príslušníkov slovenského národa spĺňa svoje funkcie dobre: okrem národnoreprezentatívnej čiže prestížnej funkcie dobre slúži na celospoločenský styk vo všetkých oblastiach ľudskej činnosti, pričom sa rovnakou mierou uplatňuje písaná aj hovorená podoba spisovnej reči. Pretože sa spisovná slovenčina čoraz výraznejšie stáva majetkom a každodenným dorozumievacím prostriedkom najširších vrstiev národa, uplatňuje sa v nej demokratizácia v najvlastnejšom zmysle slova: stráca sa z nej každá okrajovosť alebo výlučnosť a zosilňujú sa jej celospoločenské črty, čím sa podstatne uľahčuje používanie spisovnej reči v najrozmanitejších spoločenských situáciách.

Kultúra spisovnej reči závisí od vypracovanosti spisovnej reči, od štylistickej vybrúsenosti a diferencovanosti vyjadrovacích prostriedkov, ako aj od schopnosti priliehavo vyjadriť myšlienky a city všetkých používateľov spisovnej reči. Pri narastajúcej demokratizácii spisovnej slovenčiny prvoradou úlohou starostlivosti o kultúru reči je zjednocovanie a ustaľovanie jej normy, ako aj cieľavedomé šírenie poznatkov o správnom používaní všetkých jej prostriedkov.

3. Rozhlasová jazyková poradňa má značný podiel na zvyšovaní kultúrnosti jazykovej komunikácie na Slovensku. V popredí stojí ovplyvňovanie poslucháčov rozhlasu, aby mali kladný vzťah k vlastnej spisovnej reči a aby sa vedome starali o rozvíjanie jej prostriedkov, ako aj o dodržanie jej pravidiel. Tým sa rozhlasová relácia Jazyková poradňa dostala do vedomia celého národa a pomáhala počas celého svojho trvania upevňovať národné povedomie aj socialistické vlastenectvo.

Rešpektovaním reálnych podmienok rozvoja socialistickej spoločnosti bolo možné dať do súladu samobytnosť slovenčiny ako národného jazyka, jej vývin podľa vlastných zákonitostí s nevyhnutnými vzťahmi k iným jazykom a so zväzkami s nimi. Tak sa na miesto purizmu dostalo aj v Jazykovej poradni cieľavedomé úsilie, aby sa spisovná slovenčina postupne vypracúvala na úroveň spoľahlivého a moderného jazyka.

Rozhlasová Jazyková poradňa vykonala teda aj pri dotváraní súčasnej spisovnej slovenčiny, no najmä v mimoškolskej jazykovej výchove veľký kus práce, ktorá má kultúrny aj politický dosah. Preto je živou a pozitívnou súčasťou našej prítomnosti.

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.[1]

kríkať — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo s významom „kričať, vykrikovať, volať". Na toto slovo máme v našom materiáli vyše desať dokladov. Rozloženie autorov podľa pôvodu na jeho úzku krajovú platnosť neukazuje. Sloveso *kríkať* preto pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovné; popri bežných synonymách *kričať, vykrikovať* je relatívne zriedkavé a trocha expresívne.

kristiánka — SSJ uvádza ako nespisovné slovo zo športového slangu. Myslíme, že toto slovo popri terminologickom *kristiánia* treba hodnotiť ako hovorové spisovné pomenovanie.

krivica[1] — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s dvoma významami: „zakrivená palica, bakuľa, krivuľa" a „spodná ohnutá časť saní". Slovo *krivica* je v obidvoch významoch z hľadiska spisovnej reči utvorené ústrojne.

Na prvý význam máme iba ojedinelý doklad od Timravy (uvádza ho aj SSJ). Jeho nárečovú provenienciu sa nám nepodarilo overiť. Preto pokladáme za primeranejšie hodnotiť slovo *krivica* ako spisovné, a to zriedkavé (resp. ojedinelé).

Na druhý význam slova *krivica* máme päť dokladov. Rozloženie autorov podľa pôvodu o jeho úzkej nárečovej platnosti nesvedčí. Slovo *krivica* v tomto význame treba hodnotiť ako spisovné. Oproti bežnejšiemu *sanica* je relatívne zriedkavé.

križľovať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „behať sem a tam, robiť kľučky, kľučkovať". Uvedené sloveso je doložené pomerne slabo — iba troma dokladmi. Ich autormi sú Škultéty a Ondrejov. Napriek tomu by sme však slovo *križľovať* hodnotili ako spisovné, a to preto, že je oproti bežnému *kľučkovať* expresívne.

krížny[2] — SSJ uvádza spojenie *krížny jarmok* s významom „konaný v septembri" ako nespisovné, ľudové zastarané. Myslíme, že nejde

[1] Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.

o nespisovné spojenie. S ohľadom na časové zaradenie pokladáme za primerané spojenie *krížny jarmok* hodnotiť nie ako zastarané, ale ako pomenovanie na úrovni historizmov.

Poznámka. Pomenovanie *krížny jarmok* treba chápať v spojitosti s cirkevným sviatkom Povýšenie sv. kríža, ktorý je 14. septembra.

krkoška[2] — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Jeho význam je „uschnutý (často hrčovitý) konár" alebo „niečo zoschnuté, zošúverené, zamrznuté a tvrdé". Doklady máme od autorov, ktorí svojím pôvodom nepotvrdzujú úzku nárečovú platnosť tohto slova. Pokladáme za primerané slovo *krkoška* hodnotiť ako spisovné, a to zriedkavé a expresívne.

krmelec — SSJ uvádza ako nárečové slovo s významom „zariadenie na kŕmenie vtákov a zveri, kŕmidlo". Podľa nášho zistenia nejde o nárečové slovo, ale o výpožičku z češtiny, ktorá sa používala najmä v poľovníckej literatúre. Dnes sa v tejto oblasti slovo *krmelec* pokladá za nespisovné. Jeho spisovným ekvivalentom je slovo *kŕmidlo*.[2]

krnáč — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „krivý, hrčovitý kus dreva alebo zakrpatený krivý strom". Toto slovo je doložené pomerne slabo, ale z opisného výkladu v SSJ vidieť, že ho možno posudzovať ako pomenovanie reálie. Hodnotili by sme ho ako spisovné slovo so zriedkavým výskytom.

Rovnako hodnotíme aj od toho istého základu utvorené slovo *krnačky* s významom „primitívne sánky z dosák bez klaníc". V SSJ sa aj toto slovo uvádza ako nárečové.

Poznámka. Slová *krnáč* a *krnačky* sa bez akejkoľvek obmedzujúcej poznámky uvádzajú vo všetkých doterajších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu.

krnieť — SSJ uvádza ako knižné zriedkavé slovo. Myslíme, že toto sloveso treba posudzovať na osi spisovnosť — nespisovnosť. V slovníku ho ako heslové slovo treba uvádzať obyčajným typom a jeho spisovný ekvivalent *krpatieť* polotučne.

krompáč — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo. Doklady v našom materiáli neukazujú na to, že ide o slovo, ktoré by bolo výrazne obmedzené na isté územie. Dokladov máme dvadsaťpäť. Slovo *krom-*

---

[2] Pozri Slovenské poľovnícke názvoslovie. 1. vyd. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo poľnohospodárskej literatúry 1966.

páč pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovné neterminologické synonymum názvu *čakan*.

Rovnako hodnotíme aj sloveso *krompáčovať*. Aj to sa v SSJ uvádza ako nespisovné, krajové.

Poznámka. 1. Slovo *krompáč* sa od vydania z roku 1953 bez obmedzujúcej poznámky uvádza aj v Pravidlách slovenského pravopisu.

2. Na variant *krampáč, krampáčovať*, ktorý sa uvádza v SSJ, sme v našom materiáli doklad nenašli.

3. Zaujímavé je, že v našom materiáli niet ani jediného dokladu na sloveso *čakanovať*. Sloveso *krompáčovať* je doložené dobre.

kropenatý — SSJ uvádza ako spisovné zriedkavé slovo s významom „bodkovaný, krôpkavý". Na toto slovo máme v našom materiáli dva doklady. Zo slovotvornej stránky je v spisovnej slovenčine neústrojné. Treba ho hodnotiť alebo ako slovo nárečovej proveniencie, alebo ako prevzatie z češtiny (A. Bernolák ho vo svojom Slowári označuje ako české slovo). V každom prípade ide o nespisovné slovo, ktoré ako heslové slovo treba v slovníku uvádzať obyčajným typom. Jeho spisovnými ekvivalentmi sú podľa kontextu slová *jarabý, jarabatý, krôpkatý, krôpkavý, bodkovaný*.

kršiak[1] — pozri **krchniak**[1]

kršiak[2], **krchniak**[2] — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slová s významom „jastrab". Hoci dokladov nie je veľa (dovedna osem), predsa pokladáme za primerané slová *kršiak* a *krchniak* v uvedenom význame hodnotiť ako spisovné synonymá terminologického pomenovania *jastrab*.

krtičinec, krtičník[1] — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slová s významom „krtinec, krtisko". Napriek tomu, že dokladov nie je veľa — dovedna päť —, rozloženie autorov podľa pôvodu o úzkej nárečovej platnosti týchto slov nesvedčí. Pokladáme za primerané hodnotiť ich ako spisovné slová so zriedkavým výskytom, lebo sú zo slovotvornej stránky ústrojné (východiskom je adjektívum *krtičí*[3]).

kručať — SSJ uvádza ako expresívne zriedkavé slovo s významom „škvŕkať, škvrčať v útrobách". Všetky naše doklady — štyri — sú z obdobia po roku 1940. Sloveso *kručať* je v slovenčine nové a pociťuje sa ako neadaptované. V slovníku ho ako heslové slovo treba uvádzať

[3] Porovnaj s heslom *krt, krtičí* v knihe 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. 1. vyd. Bratislava, SPN 1971.

obyčajným typom a jeho spisovné ekvivalenty *škvŕkať, škvrčať, čvrkať/čvŕkať* polotučne.

kruch — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „kúsok, krajec, okruch". Podľa nárečového lexikálneho materiálu, ktorý máme v Jazykovednom ústave SAV, sa slovo *okruch* vyskytuje iba v dvoch lokalitách v Gemeri. Ale autori, ktorí ho použili, pochádzajú odinakiaľ (Kalinčiak a Švantner). So zreteľom na to by sme pokladali za primerané slovo *kruch* hodnotiť ako spisovné so zriedkavým výskytom.

Rovnako hodnotíme aj podobu *krušok*.

Poznámka. Slovo *kruch* sa uvádza vo všetkých doterajších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu. Od vydania z roku 1953 sa uvádza aj podoba *krušok*.

krunier — SSJ uvádza ako knižné slovo. Myslíme, že rozdiel medzi slovami *krunier* a *pancier* nie je správne posudzovať na rovine štýlového rozvrstvenia prostriedkov spisovnej slovenčiny, ale na rovine spisovnosť — nespisovnosť.[4] Slovo *krunier* treba v slovníku ako heslové slovo uvádzať obyčajným typom a jeho spisovný ekvivalent *pancier* polotučne.

krušina — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „úlomok, krušec". Sloveso *krušiť* sa v SSJ uvádza ako zastarané slovo s významom (v SSJ druhý význam) „drviť, lámať, rozbíjať na kúsky". Myslíme, že sa tak malo hodnotiť aj slovo *krušina,* lebo je od slovesa *krušiť* utvorené ústrojne (tak ako napr. *drvina* od slovesa *drviť*). Pokladáme preto za primerané hodnotiť ho ako spisovné slovo s príznakom zastaranosti a zriedkavosti.

Rovnako hodnotíme aj slovo *krušok* s významom „úlomok, kúsok, krušec". V SSJ sa aj to uvádza ako nespisovné, nárečové.

krutáň — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo s významom „tvrdohlavý, neústupný človek". Myslíme, že so zreteľom na expresívnosť (SSJ ju nezaznačuje) je toto slovo primerané hodnotiť ako spisovné. Utvorené je ústrojne ako napr. slová *dlháň, mrzkáň.*

Rovnako by sme hodnotili aj zriedkavý variant *kruták.*

kružina — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo s významom „husté krovie". Ide o slovo, ktoré je typické pre beletriu. V našom materiáli máme naň vyše tridsať dokladov. Rozloženie autorov podľa

[4] Pozri napr. Slovenská reč, *6,* 1937/1938, s. 202.

pôvodu o úzkej krajovej platnosti slova *kružina* nesvedčí. Myslíme, že ho treba hodnotiť ako spisovné slovo.

Rovnako hodnotíme aj zriedkavé (resp. ojedinelé) slová od toho istého základu *krúžie* (= krovie, kružina) a *krúžik* (= krík, kríček).

O skladbe ústneho a písomného textu

Kapitolky zo štylistiky (8.)

JOZEF MISTRÍK

Pojem text je v oblasti štylistiky veľmi frekventovaný. Pre štylistiku má veľký význam skúmanie podstaty tohto pojmu a sledovanie prostriedkov, ktorými sa text realizuje. Názorne by sme o texte mohli hovoriť ako o skelete jazykového prejavu. Text je formálne zviazaný a ucelený súbor jazykových jednotiek, ktoré sú schopné dávať istý zmysel alebo sú nositeľom istého obsahu. Jazykový prejav je tiež formálne zviazaný a ucelený súbor, ale navyše je to uzavretý útvar, ktorý je ucelený aj sémanticky. Kým pod pojmom text sa rozumie predovšetkým hmotná stránka, zatiaľ pod pojmom prejav sa rozumie výpovedno-obsahová stránka jazykového celku.

Pojem text budeme sledovať konfrontáciou textov z tohto hľadiska najkontrastnejších: konfrontáciou textov ústneho a písomného prejavu. Tak proporcie, resp. znaky pojmu text vyniknú najmarkantnejšie. Medzi týmito dvoma pólovými a výrazne protikladnými typmi existuje, pravdaže, celý rad variantných a zmiešaných typov. V nich sa uplatňujú postupy a prostriedky z jednej i z druhej strany v rôznych proporciách.

Text je síce nadvetný pojem, no realizuje sa už vnútri vety, ale najmä na hraniciach viet a súvetí. Vznikanie a skladbu textu treba vidieť tak, ako sa vidí vznikanie a skladba vety. V texte vznikajú syntagmy obdobne ako vo vete, ba často sa tu používajú tie isté prostriedky ako na tvorenie syntagiem vo vetách. Keďže však text je vyšší útvar ako veta, je aj vnútorne zložitejší a komplikovanejší. Naznačíme iba niektoré jeho prvky a vlastnosti.

Na podobu textu pôsobí najviacej ten fakt, či text vzniká ako útvar ústneho alebo ako útvar písomného prejavu. Ústny prejav vzniká, vyvíja sa a utvára sukcesívne (postupne), reťazovite a lineárne. Písomný prejav vzniká na základe ucelenej predstavy a jeho konečná podoba je plošná. Text ústneho prejavu sa tvorí do istej miery pomocou mimo-

jazykových prostriedkov, text písomného prejavu sa buduje iba pomocou jazykových prostriedkov. Skladba ústneho textu je maximálne paparataktická. Doslova zachytený ústny prejav robí dojem veľmi uvoľneného, neskĺbeného prejavu. Skladba písomného textu je maximálne hypotaktická, so zložitou hierarchiou elementov textu. Napísaný prejav v porovnaní s ústnym prejavom má nákladný spájací aparát, je presýtený odkazovacími a nadväzovacími prostriedkami. Zdá sa ťažkopádnejší, ale zato je presnejší, jednoznačnejší a adresnejší ako ústny prejav.

Otázka je, či takéto podoby textov vznikajú spontánne, a či sú výsledkom zámeru autora, ktorý musí na ne myslieť pri koncipovaní a štylizovaní textov. Z bežnej hovorovej praxe je zjavné, že človek pri ústnom prejave akosi podvedome uplatňuje mimojazykové prvky na výstavbu textu. Gestikuluje, mení výraz tváre, ale najmä intonuje takým spôsobom, aby vzťahy a závislosti pomenovacích prostriedkov boli adresátovi zrozumiteľné. Napríklad súvetie *Nejdeš ty, nejdem ani ja* s uplatnením rozličných mimojazykových prvkov by mohlo byť zlučovacie, stupňovacie, dôsledkové i podmienkové. V písomnej podobe by sa ako signály uvedených typov súvetí museli použiť spojky *a, ba, teda, ak.* V uvedenom prípade — ak ide o ústny prejav — môže všetky významy vyjadriť intonácia. Avšak pri písomnom prejave sa textové prvky neuplatňujú spontánne, lež prácnejšie, s uplatnením intelektu. Zato však v ústnom prejave sa príslušné významy tak jednoznačne nefixujú, ako je to možné a nevyhnutné v písomnom prejave. Práve sloboda pri používaní nejazykových prostriedkov obmedzuje platnosť takýchto textov len na isté konkrétne situácie a zasa na druhej strane nevyhnutnosť výberu jediného signálu dáva písomným prejavom v istom zmysle petrifikovanú, nadsituačnú podobu.

V textoch písomných prejavov sú deiktické slová, to jest t-ové slová frekventovanejšie ako v textoch ústnych prejavov. To je preto, že písomné prejavy sú potenciálne plošné a text sa nerealizuje iba na hraniciach vedľa seba stojacich jednotiek, lež i na väčšie vzdialenosti, ponad text. Ak má v hovorených textoch väčší výskyt slovo *to,* tak je to obyčajne v nekongruentnej podobe, vo funkcii častice alebo univerzálneho kontextového synonyma.

Pri charakterizovaní prostriedkov v praktických príručkách a slovníkoch sa vzťažné zámeno *ktorý* pokladá za prostriedok písomného prejavu oproti vzťažnému zámenu *čo,* hodnotenému ako prostriedok patriaci do inventára prvkov ústnych prejavov. Prečo je to tak? To je preto, lebo zámeno *ktorý* popri schopnosti spájať má aj schopnosť zhodovať sa a korešpondovať v texte i na väčšie vzdialenosti, kým vzťažné zámeno *čo* takúto schopnosť nemá — keď treba, nahrádza ju analyticky pridaný morfologicky prvok osobných zámen. V súvetí *Dieťa, čo*

nás prekvapilo, v tom momente odišlo je slovo *čo* polyvalentné (viacfunkčné): môže fungovať ako vzťažné zámeno, stojace na čele vzťažnej vety, alebo ako univerzálne synonymum vety *Dieťa v tom momente odišlo,* stojace na čele vsuvky *čo nás prekvapilo.* V ústnom prejave túto vec rieši intonácia. V písomnom prejave sa namiesto vzťažného *čo* použije radšej vzťažné *ktorá,* no a synonymné *čo* sa môže nahradiť synonymným *to* alebo spresniť použitím pomlčiek vyčleňujúcich parentézu. Výraz písomného prejavu *pracovník, ktorému sme poslali ...* môže mať v ústnom prejave pendant *pracovník, čo sme mu poslali ...* Používať v ústnom prejave nekongruentné *čo* umožňujú sprievodné mimojazykové prostriedky, ktoré sa v písomnom prejave vyznačiť nedajú. Popri tom, že v uvedených príkladoch zámená plnia isté syntaktické funkcie, majú aj isté funkcie ako textotvorné prvky a možnosť ich striedania je daná práve situáciou v texte alebo v textovom prostredí.

Viacvýznamové spojky patria do inventára prostriedkov ústnych prejavov na rozdiel od jednovýznamových spojok, ktoré patria do inventára prostriedkov písomných prejavov. Napríklad spojka *a* s odporovacím významom je prvok ústneho prejavu; spojka *pretože* (deiktická) je z inventára prostriedkov písomných prejavov na rozdiel od spojky *lebo,* ktorá je častejšia v ústnych prejavoch. Spájacie výrazy v ústnych prejavoch preberajú skôr funkciu hodnotiacich a expresívnych prvkov, a tak ústne prejavy ako uzavreté a kompaktné celky sú integrované niečím, čo stojí mimo textu a okolo textu, no nie priamo v texte. Tomu možno uveriť vtedy, keď si text ústneho prejavu predstavíme iba ako prednesený ústne, no nie napísaný.

V tejto súvislosti treba uviesť, že napísaný prejav koncipovaný ako písomný sa číta ľahšie ako napísaný prejav, ktorý bol koncipovaný ako ústny. Text písomného prejavu sa vníma a uvedomuje iba očami, zatiaľ čo napísaný text ústneho prejavu sa vníma a uvedomuje v sprievode intonačných prvkov. Prakticky povedané: Keby sme sa usilovali čo najrýchlejšie prečítať rovnako dlhé prejavy, z ktorých jeden by mal skladbu ústneho a druhý skladbu písomného textu, oveľa skôr by sme prečítali a vôbec percipovali ten druhý prejav. Intonácia vložená do textu je prekážkou pri čítaní.

Čo sme chceli touto úvahou o texte povedať? Chceli sme povedať najprv to, že pri štylizovaní nejde len o výber pomenovaní a o ich usporiadanie, ale aj o spôsob skladby textu. Text má istý stupeň hustoty a istý stupeň voľnosti. Jeho kresba môže mať širokú intenzitnú škálu od veľmi nápadnej až po takmer celkom skrytú. Jeho kresba môže mať aj rozličný stupeň zreteľnosti. V úvahe sme ďalej chceli zdôrazniť to, že štruktúra textu ústnych prejavov sa buduje predovšetkým pomocou mimojazykových prostriedkov — situačné prostriedky sme tu

pre ich zložitosť nerozoberali. Autor prejavu si pri štylizovaní musí uvedomovať proces výstavby textu a rozlišovať pomenovacie prostriedky od skladobných textových prostriedkov. Mohlo by sa — i keď nie celkom presne — povedať, že text je raster, do ktorého sa vpisujú pomenovania, alebo že je to sieť kódov, ktoré orientujú adresáta. Tak či tak, text je iba nositeľom obsahu. Lenže nie pasívnym, lebo sám je súčasne i jednou jeho zložkou.

Tajomník — sekretár

LADISLAV DVONČ

Slová *tajomník* a *sekretár* majú v spisovnej slovenčine rovnaký význam, sú to teda synonymá (máme tu na mysli pomenovanie osôb; slovo *sekretár* sa používa aj ako označenie veci — v tomto prípade ide o iné slovo, homonymné so slovom *sekretár*[1] ako označením osoby). V Slovníku slovenského jazyka IV, Bratislava 1964, 52 sa slovo *tajomník* vysvetľuje takto: úradník, ktorý vybavuje agendu, najmä písomnosti nejakého úradu (obyč. administratívnych orgánov vládnej moci), ústavu, podniku, politickej organizácie, strany al. významnej osobnosti, sekretár. Teda po výklade významu slova *tajomník* sa pripája synonymný výraz *sekretár*. K tomu sa pripájajú niektoré typické slovné spojenia so slovom *tajomník*. Ďalej sa v tomto slovníku uvádza druhý význam slova *tajomník*, a to význam „dôverný priateľ, dôverník".

K spracovaniu tohto hesla chceme vysloviť niekoľko pripomienok. Pritom si budeme všímať nielen spracovanie slov *tajomník* a *sekretár* v citovanom normatívnom slovníku spisovnej slovenčiny, ale aj v najnovšom normatívnom slovníku spisovnej češtiny (Slovník spisovného jazyka českého III, Praha 1968; v češtine, pravda, podoby *tajemník* a *sekretář*). Porovnanie obidvoch slovníkov ukazuje, že v spracovaní týchto slov sú niektoré jemné rozdiely.

Prvý význam slova *tajomník (tajemník)* sa v obidvoch slovníkoch vysvetľuje v podstate rovnako. Rozdiel nachádzame pri druhom význame tohto slova. Kým Slovník slovenského jazyka uvádza druhý význam bez akéhokoľvek štylistického hodnotenia, zatiaľ Slovník spisovného jazyka českého ten istý význam slova *tajemník* v češtine označuje krížikom, t. j. hodnotí ho ako zastaraný (podľa výkladu o usporiadaní a spracovaní hesiel, ktorý je v I. diele slovníka, Praha 1960,

str. XVIII). Nazdávame sa, že spôsob spracovania tohto významu je tu správny a že by sa mal uplatniť aj pri výklade druhého významu slova *tajomník* v spisovnej slovenčine. Dnes sa už slovo *tajomník* vo význame „dôverný priateľ, dôverník" v súčasnej spisovnej slovenčine nepoužíva. Vidieť to aj z toho, že tento význam sa v slovníku osvetľuje dokladmi zo starších autorov (Jégé, Timrava).

Pri prvom význame slova *tajomník* (vlastne iba pri tomto význame) sa uvádzajú typické slovné spojenia s výkladom: *hlavný tajomník* funkcia vo veľkých organizáciách, *hlavný sekretár,* ďalej polit. *generálny tajomník* funkcia v niektorých politických stranách a OSN, *štátny tajomník* v niektorých štátoch funkcia ministra, obyčajne zástupca ministra vo vláde, v USA minister zahraničia, štátny sekretár; *prvý tajomník* najvyššia stranícka funkcia v niektorých komunistických stranách; *vedecký tajomník* tajomník vo vedeckých ústavoch, ktorý má na starosti vedecké otázky. Pri spojení *hlavný tajomník* sa ako synonymné uvádza spojenie *hlavný sekretár* a pri spojení *štátny tajomník* spojenie *štátny sekretár.* K spojeniam *generálny tajomník, prvý tajomník* a *vedecký tajomník* sa ako synonymné neuvádzajú slovné spojenia, v ktorých by bolo určeným členom slovo *sekretár.* Už to ukazuje, že slová *tajomník* a *sekretár,* aj keď sú synonymné, sa v jednotlivých spojeniach nemôžu vždy ľubovoľne zamieňať.

Na rozdiel od Slovníka slovenského jazyka sa v Slovníku spisovného jazyka českého uvádza viacero typických spojení so slovom *tajomník (tajemník).* Sú to spojenia *městský tajemník, okresní tajemník, tajemník národního výboru,* ako aj staršie spojenia *vrchní, berní, soudní, účetní tajemník,* v ktorých ide, ako sa to v slovníku pripomína, o titul vyššieho, neskôr nižšieho štátneho úradníka z minulosti. K typickým spojeniam so slovom *tajomník,* uvádzaným v cit. slovníkoch, by sme mohli pridať ešte niektoré aktuálne spojenia, napr. *ústredný tajomník* (funkcia v niektorých politických stranách), *vedúci tajomník, tlačový tajomník.*

Určenie, podľa ktorého generálny tajomník je funkcia v niektorých politických stranách a v OSN, je dnes priúzke. S funkciou generálneho tajomníka sa stretáme napr. aj v Severoatlantickom pakte, ktorý nepredstavuje politickú stranu, ale politicko-vojenskú organizáciu. Jemné rozdiely pozorujeme dnes aj pri používaní spojení *generálny tajomník* a *prvý tajomník* ako funkcií v niektorých komunistických stranách. Funkcia generálneho tajomníka predstavuje v komunistickej strane v ČSSR a ZSSR najvyššiu stranícku funkciu, funkcia prvého tajomníka je vedúcou funkciou na nižšej úrovni, napr. *generálny tajomník Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, generálny tajomník Komunistickej strany Československa,* ale *prvý tajomník Komunistickej strany Ukrajiny* alebo *prvý tajomník Komunistickej strany Slovenska.* Naproti to-

mu v Bulharsku je funkcia prvého tajomníka na tej istej úrovni ako funkcia generálneho tajomníka v KSSZ a v KSČ. Ale to sú už jemnosti, ktoré jazykové slovníky nemôžu vždy presne zachytávať (skôr patria do encyklopedických slovníkov). Upozorňujeme na ne iba preto, že bežní používatelia jazyka tieto rozdiely nie vždy dobre poznajú.

Pokiaľ ide o výklad spojenia *vedecký tajomník,* ktorý sa podáva v Slovníku slovenského jazyka, treba aj tu uviesť, že nie je úplne presný, resp. nie úplne zodpovedajúci stavu, ktorý sa napr. uplatňuje v akadémiách vied v ČSSR (v Československej a Slovenskej akadémii vied). Vedecký tajomník má totiž na starosti nielen vedecké otázky, príp. isté vedecké otázky (tie má na starosti predovšetkým riaditeľ ústavu a popri ňom jeho zástupca), ale stará sa aj o riadny chod administratívnych prác vedeckého ústavu. Aj to sú, pravda, podrobnosti skôr encyklopedického rázu.

Prejdeme teraz k slovu *sekretár.*

Pri tomto slove sa v Slovníku slovenského jazyka uvádzajú spojenia *sekretár riaditeľa, ministra, generálny sekretár, sekretár strany.* Spojenia *hlavný sekretár* a *štátny sekretár,* uvádzané, ako sme videli v hesle *tajomník,* popri spojeniach *hlavný tajomník* a *štátny tajomník* ako ich ekvivalenty, sa už v hesle *sekretár* nespomínajú, hoci tu by mali mať miesto predovšetkým. Spojenie *generálny sekretár* sa dnes používa zriedkavejšie ako spojenie *generálny tajomník.* Konkrétne sa s funkciou generálneho sekretára stretáme dnes v Slovenskej akadémii vied, kde táto funkcia nahradila staršiu funkciu hlavného vedeckého tajomníka (vo vymedzení kompetencie generálneho sekretára a hlavného vedeckého tajomníka sú rozdiely). Spojenie *sekretár strany* sa u nás používa nanajvýš v súvislosti s niektorými inými politickými stranami (napr. KSSZ), inak sa bežne používa spojenie *tajomník strany.* Podobne aj na označenie amerického ministra zahraničných vecí sa dnes používa skôr spojenie *štátny tajomník USA* ako spojenie *štátny sekretár USA* (dnes však už prevláda pomenovanie *minister zahraničných vecí,* aj keď — prísne vzaté — funkcia štátneho tajomníka v USA sa nestotožňuje úplne s funkciou ministra zahraničných vecí, ako sa vyvinula v iných štátoch; popri prezidentovi ide o „tajomníka štátu").

Zo synonymných výrazov *tajomník* a *sekretár* sa dnes viac využíva slovo *tajomník.* V češtine je v tomto bode podobný stav ako v slovenčine. V Slovníku spisovného jazyka českého sa pri slove *sekretář* uvádzajú spojenia *státní sekretář, generální sekretář OSN* a *vedecký sekretář.* Treba uviesť, že s používaním pomenovania *generální sekretář OSN* sa v češtine nestretáme, bežne sa tu používa (podobne ako v slovenčine) spojenie *generální tajemník OSN.* To isté možno konštatovať o spojení *vědecký sekretář.* V obidvoch jazykoch sme si povšimli po-

užívanie slova *sekretár* skôr v súvislosti s funkciou v niektorých redakciách časopisov. Napr. v bratislavskom Večerníku je funkcia *vedúci sekretár,* v českom časopise Zápisník je *sekretář redakce,* ale už napr. v denníku Večerní Praha sa používa pomenovanie *tajemník redakce.*

Ako vidíme, slová *tajomník* a *sekretár* majú síce rovnaký význam, ale sa nevyužívajú v rovnakej miere. Slovo *tajomník* je viac frekventované, kým slovo *sekretár* sa používa menej. Používanie slov *tajomník* a *sekretár* je vecou istej konvencie.

Pri slove *tajomník* sa v Slovníku slovenského jazyka hniezdujú výrazy *tajomníčka, tajomnícky, tajomníctvo* a *tajomníček.* Tu treba konštatovať, že prinajmenej slová *tajomnícky, tajomníctvo* a *tajomníček* sa vzťahujú iba na prvý význam slova *tajomník,* nie však na jeho druhý význam („dôverný priateľ, dôverník"). Zo spracovania v Slovníku slovenského jazyka to však dobre nevidieť (iba pri slove *tajomníctvo* sa pripája výklad „úrad, funkcia tajomníka", z ktorého vidieť, že sa toto slovo vzťahuje len na prvý význam slova *tajomník*).

Niekoľko slov treba pripojiť aj k prechýleným ženským podobám *tajomníčka* a *sekretárka,* resp. v češtine *tajemnice* a *sekretářka.* Z formálneho hľadiska je vec jednoduchá. V slovenčine sa v obidvoch prípadoch pripája k základu najbežnejšia prechyľovacia prípona *-ka,* v češtine je pri slove *tajemník* prechyľovacia prípona *-ice,* pri slove *sekretář* prípona *-ka.* Pohľad na významovú stránku slov *tajomníčka* a *sekretárka* ukazuje, že tieto slová nie sú v rovnakom vzťahu k základným mužským podobám *tajomník* a *sekretár.*

Pri slove *tajomníčka* ide o prechýlenú podobu. Toto slovo možno používať na označenie ženy všade tam, kde sa na označenie zodpovedajúcej osoby mužského rodu používa slovo *tajomník,* napr. *štátna tajomníčka, generálna tajomníčka, vedecká tajomníčka* (pravda, v konkrétnych prípadoch sa niektoré spojenia dnes ešte nemusia využívať, čo súvisí s mierou uplatňovania sa žien v politickom, spoločenskom a vedeckom živote). Trochu iná situácia je pri slove *sekretárka.* Význam slova *sekretárka* možno dobre osvetliť týmto nadpisom jednej z kapitol v knihe J. Mistríka Abeceda sekretárky (Bratislava 1968): „Sekretárka ako pravá ruka vedúceho", ako aj týmto vtipným výkladom na str. 8 cit. príručky: „Sekretárka sa môže dostať do úlohy upratovačky, ale aj kuchárky, recepčnej úradníčky, osobnej referentky i najbližšej spolupracovníčky vedúceho podniku. Pokladá sa za samozrejmé, že ovláda strojopis, stenografiu, jazyky." Slovo *sekretárka* má ustálený význam podobne ako napr. slovo *pisárka.* Ide o označenie presne vymedzenej profesie, bežne zastávanej ženami. Podľa toho slovo *sekretárka* nemá rovnaký význam ako slovo *sekretár.* Nie je synonymné ani so slovom *tajomníčka,* resp. je s ním synonmné len v niektorých prípadoch. Na označenie technickej sily vedúcich podnikov, ústavov a

pod. používame iba slovo *sekretárka.* Tento rozdiel je markantný už aj v tom, že slovo *sekretárka* ako označenie technickej pomocnej sily sa používa samostatne, bez bližšieho určenia, kým slovo *tajomníčka* takto používať nemožno (vždy ide o jeho bližšie určenie prídavným menom alebo nezhodným prívlastkom, napr. *štátna tajomníčka, vedecká tajomnička, tajomníčka odborovej organizácie, tajomníčka Slovenského zväzu žien* a pod.).

Skutočnosť, že slovo *sekretárka* na rozdiel od slova *sekretár* nadobudlo istý špecifický význam, vedie k tomu, že sa v niektorých prípadoch používatelia jazyka vyhýbajú používaniu prechýlenej ženskej formy *sekretárka* na označenie skutočnej tajomníckej funkcie v nejakej inštitúcii (spolku, ústave, redakcii a pod.) z obavy, aby sa týmto označením nechápala iba prostá administratívna sila. Tak v časopisoch Slovenka a Móda sa v tiráži uvádza popri prechýlených ženských podobách *šéfredaktorka* a *zástupkyňa šéfredaktorky* neprechýlená mužská podoba *sekretár redakcie,* hoci túto funkciu v obidvoch časopisoch zastávajú rovnako ako funkciu šéfredaktorky a zástupkyne šéfredaktorky ženy. Na prvý pohľad používanie podoby *sekretár redakcie* budí dojem náhodnej chyby, v skutočnosti používanie tejto podoby má hlbšie príčiny, ako sme to práve vysvetlili. Pritom spomínaná obava nie je na mieste už aj preto, lebo v takomto prípade slovo *sekretárka* je, resp. by bolo bližšie určené nezhodným prívlastkom *redakcie,* ktorý výrazne ukazuje na to, že nejde o bežnú sekretárku ako pomocnú administratívnu silu. Ako vidieť, používanie slova *sekretárka* na označenie pomocnej administratívnej sily vedie k ťažkostiam pri používaní slova *sekretárka* v iných prípadoch, kde ide o prosté prechýlenie mužskej podoby *sekretár.*

V časopise Zornička sa vyhli týmto ťažkostiam tak, že používajú prechýlenú ženskú formu od synonymného výrazu *tajomník,* t. j. podobu *tajomníčka redakcie.* Nazdávame sa, že je to šťastnejšie riešenie ako používanie neprechýlenej mužskej podoby na označenie osoby ženského rodu.

Pravda, použitie neprechýlenej podoby môže byť motivované aj nesprávnou tendenciou používať v istých prípadoch práve mužské podoby. Ako je známe, veľmi často sa používa neprechýlená mužská podoba v spojení ‚pani doktor'. Azda takto si možno vysvetliť ten fakt, že v Revue slovenskej architektúry — Projekt sa používalo vyjadrenie *tajomník redakcie* namiesto *tajomníčka redakcie,* hoci aj v tomto prípade príslušnú funkciu vykonáva žena.

V Slovníku spisovného jazyka českého sa tiež neprihliada na uvedené osobitnosti významu slova *sekretářka.* Slová *tajemnice* a *sekretářka* sa spracúvajú ako jednoduché prechýlené formy. Skutočnosť, ako vidíme, je trochu komplikovanejšia.

Vyjadrovanie príčiny pri slovese umrieť

MÁRIA OLGA MALÍKOVÁ

Sloveso s významom „prestať žiť" vo vzťahu k človeku má v slovenčine podobu s predponou *u-* a *zo-: umrieť, zomrieť.* Obidve podoby sú rovnako správne a Slovník slovenského jazyka zv. IV, s. 676 a zv. V, 684 ich uvádza ako štylisticky bezpríznakové, hoci podoba *umrieť* je bežnejšia a pôvodnejšia.

Pri slovesách *umrieť/zomrieť* (nedokonavý vid *umierať/zomierať*) vyjadrujeme príčinu trojakou formou: akuzatívom s predložkou *na (umrieť na niečo),* genitívom s predložkou *od (umrieť od niečoho)* a bezpredložkovým inštrumentálom *(umrieť niečím).* Predložkovým inštrumentálom v spojení s nedokonavým vidom — *umierať za niekým, za niečím* — vyjadrujeme účelový predmet. Používanie uvedených foriem má isté zákonitosti a je určované sémantikou slovných spojení, v ktorých sa sloveso vyskytuje. Hoci sú tieto zákonitosti pomerne jednoduché, pri sledovaní písomných jazykových prejavov, najmä dennej tlače sa presviedčame, že nie sú každému používateľovi spisovnej slovenčiny vždy dosť jasné.

Keďže Slovník slovenského jazyka nevymedzuje sémantické okruhy jednotlivých výrazov vyjadrujúcich príčinu a príklady na ne uvádza neroztriedene, pokladáme za užitočné poukázať na správne používanie predložkových pádov so slovesami *umrieť/zomrieť,* keď nimi označujeme príčinu.

Treba spomenúť aj také používanie, keď sloveso je bližšie určované iným príslovkovým určením ako príčinným, alebo vedľajšou vetou: *náhle umrieť, umrieť po dlhej chorobe, umrieť v rozkvete mladosti, rodičia mu umreli, keď bol ešte malý* a pod.

1. Akuzatív s predložkou *na (umrieť na niečo)* používame vtedy, keď označujeme príčinu smrti a touto príčinou je choroba, následky zranenia (nehody . . .). Podľa pôvodného spojenia *umrieť na nejakú chorobu* sa utvorili spojenia s bližším, konkrétnym určením: *umrieť na rakovinu, na zápal pľúc, na tuberkulózu,* teda aj *umrieť na infarkt,* resp. *na srdcový infarkt,* a nie *od srdcového infarktu,* ako sme to čítali v istom slovenskom denníku. Formu so 4. pádom a predložkou *na* používajú pri označení choroby v spojení so slovesami *umrieť/zomrieť* aj naši spisovatelia:

Zomrel na krajčírsku chorobu, *na tuberkulózu,* ale iste mu aj strach dodal. (Mináč) — Igor otca nemal, *umrel* mu pred desiatimi rokmi *na týfus* a matka ležala na smrť chorá. (Jašík) — Medzitým *zomrelo* im *na osýpky* dvoje mladších detí. (Tajovský) — Mišovi žena *zomrela na zapálenie mozgu.* (Ry-

suľa) — ...neveste Hríbkovie *umrelo* dieťa *na vrženie.* (Timrava) — Hej, ale suchoty... ktože to u nás chyruje? Za desať rokov jeden-dvaja ľudia ak *na ne umrú.* (Tajovský) — ...na tých miestach sú vo vápených jamách pochované celé stovky ľudí, ktorí kedysi, ani nie tak veľmi dávno, *umreli na choleru.* (Hečko) — Ešte vedel premôcť nebezpečné nutkanie, túto chorobu pozičnej vojny, *na ktorú sa* denne *umieralo.* (Jašík) — Môj nebohý otec *umrel na porážku.* (Hosp. obzor).

Akuzatív s predložkou *na* je sémanticky jednoznačný: vždy sa ním vyjadruje, že ide o chorobu, a to dlhšiu alebo kratšiu alebo i takú, keď nastáva smrť pri náhlom zachvátení orgánu: *umrieť na mŕtvicu, na porážku, na infarkt.*

2. Genitív s predložkou *od (umrieť od niečoho)* používame vtedy, keď sa ako príčina smrti neuvádza názov choroby, ale prostriedok, ktorý vyvolal smrť. Týmto prostriedkom môže byť:

a) otrávené alebo jedovaté jedlo či nápoj (tak možno *umrieť od otráveného mäsa, od jedovatých húb, od nadmerného pitia alkoholu, od nadmerného požitia práškov* a pod.),

b) úplný nedostatok potravy alebo tekutín *(umrieť od hladu, od smädu),*

c) vyčerpanie, vysilenie organizmu *(umrieť od vyčerpávajúcej práce),*

d) duševný otras *(umrieť od žiaľu, od strachu, umrieť od rozčúlenia,* v prenesenom význame: *takmer umrieť od hanby, od prekvapenia* a pod.).

Na jednotlivé prípady používania genitívu s predložkou *od* v spojení so slovesom *umrieť* uvedieme zasa niekoľko príkladov z diel našich spisovateľov:

Od surovej kapusty kováč ozdravel, krajčír *umrel.* (Záturecký) — Naozajstný chlap neukáže pažravosť, ani keby *umieral od hladu.* (Jarunková) — *Nezomrel by som od hladu,* kým by som ta prišiel. (Zguriška) — Onehdy skoro *zomrela od strachu,* keď bolo počuť, že vyhadzovali teologov pre voľakú slovenčinu. (Tajovský) — Celkom *umierala od smiechu,* keď mi rozprávala, ako sa Imro na mňa každý deň vypytuje, či sa priatelím s nejakým chalanom... (Jarunková) — O dve hodiny je tma, mať tu môže *umierať od strachu,* im je to jedno. (Jarunková) — ...na adresu tých, ktorí medzi vidieckym ľudom idú *od nudy zomrieť...* (Kult. život) — Už zabúdaš aj na pohnútky, keď si chcel *umrieť od nadšenia.* (Kostra).

Základný rozdiel v používaní akuzatívu a genitívu je teda v tom, že akuzatívom pomenúvame vždy druh choroby a genitívom prostriedky, ktoré vyvolali smrť.

3. Vtedy, keď nejde o určenie choroby ako príčiny smrti, používame aj bezpredložkový inštrumentál *(umrieť niečím).* Má tú istú platnosť

ako predložkový genitív a je s ním zameniteľný v bode b) a d), teda v prípade smrti z nedostatku potravy alebo nápoja a duševného otrasu: *umrieť hladom, smädom, umrieť podvýživou; umrieť žiaľom, strachom* a pod. Inštrumentál nemožno použiť na označenie smrti ako následku požitia nejakého jedla alebo nápoja. Nemožno teda povedať: *umrel otráveným vínom, jedovatými hubami,* ale len: *umrel od otráveného vína, od jedovatých húb.* Bezpredložkový inštrumentál je obmedzený na spojenia so slovami *hlad, smäd* a ich synonymá, ale aj tu ho vytláča genitív s predložkou *od.*

Niekoľko príkladov na bezpredložkový inštrumentál, ktoré sme si vypísali z literatúry:

Má dievčatko, také v perinke... Dnes ráno *umieralo hladom.* (Zelinová) — ... čítal som utrpenie všetkých detí na ich tvári, detí, *čo umierajú hladom.* (Reisel) — Mal sa zastaviť u vdovy Antalky, ktorej už zo siedmich detí dvoje *zomrelo podvýživou.* (Kráľ) — ... *umrel žiaľom* pod oblokom svojho najmladšieho syna. (Bešeňovský) — Veď ak sa tam dáka mrzutosť, nepríjemnosť, alebo — Bože — bitka strhne... jaj, Bože môj, ja *strachom zomriem.* (Tajovský).

4. V prenesenom význame používame inštrumentálovú predmetovú väzbu s predložkou *za,* ale iba v nedokonavom vide: *umierať za niekým, niečím,* a to vo význame „veľmi niekoho alebo niečo chcieť, z túžby za niekým alebo niečím ochorieť na smrť". Obyčajne rodičia hovoria žartovne o svojich deťoch, že za dačím umierajú; dieťa môže umierať za nejakou hračkou, dievča za novými šatami a pod. Za niekým, teda za osobou môže umierať ten, kto je zaľúbený:

A načo je mne taký, ktorý *umiera za druhou?* (Timrava).

Slovesá *umrieť/zomrieť* sú vo svojom základnom význame bezpredmetové. Nepriamymi pádmi vyjadrujeme pri nich iba príslovkové určenie. Najbežnejšie je príslovkové určenie príčiny, ktoré môže mať viaceré formy. Základnou živou formou je genitív s predložkou *od.* Druhotne sa príčina vyjadruje akuzatívom s predložkou *na.* Pri nej sa príčinný význam vyvinul z významu zreteľa; porov. *chorý na niečo (na pľúca, na obličky) — chorý na tuberkulózu — umrieť na tuberkulózu.* Celkom obmedzený je bezpredložkový inštrumentál, ktorý sa používa len so slovami *hlad* a *smäd,* a aj to iba popri živšej forme s genitívom *(umrieť od hladu, od smädu).* Iba v prenesenom význame môže mať v nedokonavom vide sloveso *umierať* predmet, väzbu inštrumentál v spojení s predložkou *za: umierať za niekým, niečím.* Táto väzba vznikla analogicky podľa slovies z okruhu „túžiť za niečím". Sloveso *umierať* je tu expresívnym synonymom slovesa *túžiť.*

Z histórie slovenskej slovnej zásoby

JÁN DORULA

Šrotár — korčoláš — liežnik

Slovo *šrot* (z nemčiny) vo význame „nahrubo zomleté obilie"[1] poznáme v slovenčine už zo 17. storočia (v podobe *ssruot* je zapísané napr. v Liptovskom Mikuláši v roku 1691; tam je aj sloveso *zossruotat* — zomlieť na šrot). Ale v slovenčine predbernolákovského obdobia (17.—18. storočie) sú slová *šrotár* a *šrotať (šrôtať), šrotovať* z celého slovenského jazykového územia dobre známe a doložené vo významoch, ktoré už dnešný slovník spisovnej slovenčiny vôbec nepozná a nezaznačuje ich už ani A. Bernolák: Sloveso *šrotať (šrotovať)* sa používalo totiž aj na označenie činnosti pri manipulácii s vínom alebo aj s pivom — pri uskladňovaní sudov v pivnici, pri robote súvisiacej s ich spúšťaním a vyťahovaním, skladaním a nakladaním, resp. premiesťovaním. Robotníci, ktorí túto činnosť pomocou príslušných pracovných nástrojov vykonávali, t. j. *šrotali (šrotovali)* sudy, víno, volali sa *šrotári*. Tak napríklad v jednom liste napísanom v 17. storočí v Banskej Bystrici sa medziiným hovorí: *ponewacž ga zwrchu gmenowane wino sem geho Milosti Panu Kraudimu predal, ktere wino netoliko geho Milost do sweg wlasneg piwnice dala sama z o s s r u o t a t, ale take y dala ho prefizirowat.* Alebo v knihe výdavkov zo Štítnika je v roku 1664 aj položka: *Itt. Kdy se s s r o t a l a Beczka na dolewok, dalo se — d. 72* a v účte z Krupiny z roku 1684: *S r o t a r o m cuo cely den s r u o t a l y na strowu d. 30.* A v liste poddaných od Slovenskej Ľupče nachádzame ešte v roku 1774 aj takýto text: *Panske vina š r o t u - j e m e na štu(o)ro, za ktero š r o t u v a n i a v predešlych rokach se dostavalo po vyše 30 zlatych . . . na takove š r o t u v a n ia okrem jinšej panskej roboty nam pride po 94 razy se ustanovit. Mnohokrat, když vina privezu, od rana aš do tvrdej noci sa pribavit musime.*[2] V jednom texte z Banskej Bystrice sa v roku 1679 hovorí o *vínnom šrotárovi* a jeho pomocníkoch a v účte mestského povrazníka G. Fabiana v Sabinove je v roku 1676 aj položka: *Item dal sem Srottarowy Ssrotnj powraz — f. 3.* V jednom texte z Krupiny z roku 1697 sa spomína *sstrang do piwniczi na spusstanya hodni.* Šrotný povraz (porov. nem.

---

[1] Pozri Slovník slovenského jazyka. 4. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964, s. 446.

[2] Listy poddaných z rokov 1538—1848. Na vydanie pripravil P. Horváth. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1955, s. 176.

Schrotseil[3]) sa používal najmä pri vyťahovaní sudov z pivnice i pri ďalších manipuláciách so sudmi. Patril k vtedajšiemu technickému výstroju robotníkov, ktorí pracovali pri premiesťovaní ťažkých nákladov.

Popri slovese *šrotať, šrotovať,* ktoré malo všeobecnejší, širší význam (nem. *schroten* — s námahou premiesťovať ťažké veci, náklady s námahou gúľať[4]), používali sa na označenie spomínanej činnosti šrotárov aj iné slová, najmä keď išlo o presné a konkrétne označenie druhu „šrotovania" (— *dalo se ssrotaro(m) od piwa s s r u o t a n i a d. 18.* — Krupina 1695). Tak v jednom účte z Krupiny sa v roku 1684 zaznačuje, že sa *od Pretahowanya Sudou No. 10* zaplatilo jeden zlatý a 40 denárov a v účte z roku 1692 sa píše, že sa dalo šrotárom *od pretahowania ze spodneg piwnicy* vína za 16 denárov. Tam je aj záznam: *Dalj sme ssrotarom na/den wina tiahania frusstik y wečeru ——— d. 33.* V ďalšom krupinskom účte z roku 1695 sa zas hovorí: *dalj sme ssrotarom od Turopolskiho piwa spusstiania z/woza d. 12.* Hovorí sa teda o *púšťaní, spúšťaní* vína (t. j. sudov s vínom) do pivnice alebo z voza, o *preťahovaní* sudov a pod. (pozri tu ďalej aj v niektorých iných dokladoch).

Šrotárom sa platilo *šrotné: Itt. S s r o t n e od tich win a ffur z Gelssawy — f. 2 d. 54* (Štítnik 1660), *Itt. Kdy Plessiwske wino wzaly ostatnye, oldomass a s s r o t n y e try halby wina — d. 60* (Štítnik 1662), *Ittem. Kod p. Salus wino wytahol skeltowalo se s s r o t n e d. 54* (Štítnik 1665).

Podstatné meno *šrotár* je odvodené od slovesného základu *(šrotať, šrotovať).* A sloveso *šrotať (šrotovať)* pochádza z nemeckého slovesa *schroten,* ktoré je v tomto význame aj v nemčine už zastarané. Hermann Paul hovorí o ňom: *†schroten*[2] (15. Jh.) ... „(schwere Lasten) fortschieben, aus- oder einladen mit der *Schrotleiter* und dem *Schrotseil".* Es ist eine Ableitung aus *Schrot,* wohl in dem spätmhd. vorkommenden Sinn „Faß" (zurecht geschnittenes Holz).[5] Slovenskému podst. menu *šrotár* zodpovedá nem. *Schröter.*[6] Obdobným spôsobom boli pre-

---

[3] Pozri ADELUNG, J. CH.: Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart. 3. Wien, verglet bey B. Ph. Bauer 1811, s. 1663.

[4] Pozri J. CH. ADELUNG, citovaný slovník, s. 1665.

[5] PAUL, H.: Deutsches Wörterbuch. 6. Auflage. Bearbeitet von Werner Betz. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1966, s. 574.

[6] Pozri J. CH. ADELUNG, cit. slovník, s. 1665. V hesle *Schröter* sa tam pri 3. význame uvádza: Von schroten, wälzen, schieben, sind die Schröter gewisse verplichtete Arbeiter, welche das in Fässern befindliche Getränke in die Keller und aus denselben schroten; Bierschröter, zum Unterschiede von den Weinschrötern.

nikli tieto nemecké slová v spomínaných významoch aj do češtiny (*šrotovati, šrotýř*).[7]

S uvedeným starším významom slov *šrotať, šrotovať, šrotár* zrejme súvisí celkom osihotene doložené slovo *šrotár* vo význame „voz na ťažšie náklady" (Košťany nad Turcom, okr. Martin). Toto slovo tam poznajú aj vo význame „stroj na hrubé mletie ('šrotuvanie') zrna pre statok", teda šrotovník. V takomto význame je slovo *šrotár* (i *šrotovník*) známe v nárečiach po celom Slovensku. Známe je všade aj sloveso *šrotovať* (*šrotuvať, šruotať*) — nahrubo mlieť obilie, mlieť na šrot. Popri tomto význame je slovo *šrotár* v nárečiach stredného a východného Slovenska známe aj vo význame „sekáč" (ako kováčsky nástroj je to vlastne kladivo so spodnou časťou zaostrenou na sekáč; *šrotár* je známy aj v garbiarstve; i tam značí „veľký sekáč" [Liptovský Mikuláš]). Zo stredoslovenských nárečí je doložené slovo *šrotár* aj vo význame „hoblík na hrubé ohobľovanie" (známe sú aj podoby *šroták, šrothóbel, šrothoblík*). Všetky tieto významy vychádzajú z pôvodného základného významu nemeckých slov *schroten, Schrot*.[8]

V knihe výdavkov zo Štítnika sa popri slove *šrotár* (bežné je tam aj sloveso *šrotať*) používa v tom istom význame aj slovo *korčoláš* a popri slove *šrotné* aj slovo *korčoláske* (= odmena, pláca korčolášom — robotníkom pracujúcim pri nakladaní a vykladaní i uskladňovaní vína alebo piva; občas vykonávali títo najatí robotníci — korčoláši — aj iné príležitostné práce). Niekoľko dokladov: *Itt. Korčolassom dalo se kdy ssrotaly wina — d. 80* (1661), *Itt. Korčolassom co wina pusstely do piwnice — d. 48; Itt. Korčolassom co zo zadneg piwnicu(!) bocku weliku witahly — d. 30; Ite(m) Ssrotne dalo se Korčolassom — d. 24* (všetko 1663), *Itt. Korczolassom co Tod Gyordowo Bočky wen kladly wino — d. 28* (1666), *Itt. Na kelčik do Rožnawy kdy wina kupowaly y z/korčolaskim — d. 60* (1663), *Itt: Kdy z Achtelku wyno se kupilo, korcsolasko, a Na Aldamass. — d. 40; Itt: Skeltowalo se Na Dolewok a Korčžolaske — d. 50* (1665). Neuvádzame tu už doklady na slovo *šrotár*, ktoré sa v tejto knihe tiež často zaznačuje.

V tejto podobe (i význame) je slovo *korčoláš* prevzaté z maďarčiny[9] pri priamom kontakte maďarského a slovenského etnika. Nerozšírilo sa v slovenčine za rámec oblasti tohto priameho kontaktu dvoch et-

---

[7] Pozri FALKOWITSCH, G.: Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch. 2. O-Ž. 1. vyd. Bratislava, vlastným nákladom 1821, s. 2371, 2372 i KOTT, F. Š.: Česko-německý slovník. 3. 1. vyd. Praha, Tiskem a nákladem knihtiskárny Františka Šimáčka 1882, s. 940—941.

[8] Pozri H. PAUL, citovaný slovník, s. 574.

[9] O vývine významovej stavby slova *korcsolya* v maďarčine pozri: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 2. H-Ó. Red. L. Benkő. 1. vyd. Budapest, Akadémiai kiadó 1970, s. 571.

ník. Je odvodené od slova *korčola,* ktorým sa označovala z dreva zhotovená sprava, pozostávajúca z dvoch brván (drúkov) na jednom konci sánkovito ohnutých a priečne navzájom spojených (po nemecky *Schrotbaum, Schrotleiter;* motivácia vzniku týchto nemeckých slov je veľmi priezračná[10]). Toto zariadenie slúžilo predovšetkým na nakladanie a skladanie vínnych a pivných sudov i na manipuláciu so sudmi v pivnici (umývanie, čistenie). Mohlo slúžiť aj za podstavec, na ktorom ležali sudy v pivnici. V spomínanej štítnickej knihe výdavkov sú také záznamy o slove *korčola: Ite(m) Od poprawenya korčoly d. 12* (1657), *Item poprawily se dwe Korčoly za ktere se dalo d. 36* (1664), *Itt. Za Korczolu k/mestkeg pywnycy d. 12* (1669). J. Palkovič uvádza vo svojom česko-nemecko-latinskom slovníku z roku 1820 ako slovakizmus slovo *krčula* vo význame „Schrottleiter", t. j. „korčola" vo vyššie opísanom význame.[11] Vo význame „podstavec pod sud na víno" je slovo *korčole* (množné číslo) doložené zo slovenského nárečia obce Kiskőrös v Maďarsku.[12] Vo význame „časť saní" je slovo *korčula* známe v Liptove (je doložené z obce Bobrovec v okr. Liptovský Mikuláš).

Základným motivačným znakom pri vzniku slova *krčuľa, korčuľa, korčola* (posledná podoba je z maďarčiny) bola pravdepodobne ohnutosť, zakrivenosť, či už ide o spomínané zariadenie používané pri manipulácii so sudmi, alebo o druh, resp. časť saní. Sem patrí aj slovo *korčuhy* (pomnožné), dobre známe v ukrajinských nárečiach na východnom Slovensku vo význame „druh saní" (na dopravu dreva; vlačuhy) i ruské nárečové slovo *okorča* = ohnutá časť saní alebo vlačúh,[13] kde je súvis so slovesom *korčiť, okorčiť* (= krčiť, ohnúť) celkom zreteľný. Základom týchto slov by potom bolo praslovanské sloveso **krčiti,* známe v príslušných hláskových obmenách (pokračovaniach) vo všetkých slovanských jazykoch.[14] Nemožno však celkom odmietať ani pozoruhodný výklad V. Poláka, ktorý dáva slovo *krčuľa,*

---

[10] Pozri J. CH. ADELUNG, citovaný slovník, s. 1663 a 1666.

[11] PALKOWITSCH, G.: Böhmis-deutsch-lateinisches Wörterbuch. 1. A-N. 1. vyd. Praha, vlastným nákladom 1820, s. 653 a 793.

[12] Pozri PALKOVIČ, K.: Z vecného slovníka Slovákov v Maďarsku. In: Jazykovedné štúdie. 2. Red. J. Štolc. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1957, s. 334.

[13] Pozri DAĽ, V.: Tolkovyj slovar' živago velikoruskago jazyka. 2. S.-Peterburg — Moskva, Izdanije knigoprodavca-tipografa M. O. Volfa 1881, s. 667.

[14] Spoľahlivé údaje pozri v diele: SŁAWSKI, F.: Słownik etymologiczny języka polskiego. 3. 1. vyd. Kraków, Nakładem Towarzystwa miłośników języka polskiego 1966—1969, s. 396—397.

korčuľa do súvislosti so slovom *krč, krča* (= peň, kmeň;[15] v spomínanom nem. slove *Schrotbaum* sa tiež poukazuje na kmeň dreva, stromu). Aj tu však treba vychádzať z praslovanskej podoby **krčь*, ktorú možno dávať do súvislosti so spomínaným slovesom **krčiti*.[16]

A tak náležitou stredoslovenskou podobou je podoba *krčuľa*, ktorú zaznamenáva J. Palkovič a v novšom význame „korčule" (čes. *brusle*) používa podobu *krčule* aj M. M. Hodža ešte v roku 1860: *Tu sä chlapci kĺžu a starší, čo to vedia, tí kraplia (na krapľach, na k r č u ľ a c h sä kĺžu), korčuľujú sä.*[17] Podobu so základom *korč-* (*korčuľa*) V. Polák vysvetľuje tak, že sa dostala do východnej slovenčiny zo susednej ukrajinčiny a rozšírila sa potom ďalej (aj za pomoci maďarčiny) do celej slovenčiny.[18] Vysvetlenie s ukrajinským prostredníctvom je tu na základe známych slovanských vývinových zákonitostí iste správne. Stojí za povšimnutie, že sa podoby s *korč-* zjavujú už od 15. storočia i v poľštine[19] a že sú známe aj vo východnej slovenčine.[20] V každom prípade treba uznať, že sa podoba s *korč-* (*korčuľa*) v slovenčine šírila z východoslovenskej oblasti. Odtiaľ, t. j. z východoslovenskej a podkarpatoruskej oblasti sa dostala aj do maďarčiny. Uvedené jazykové fakty hovoria o tom dosť presvedčivo.

Slovo *korčuľa* má teda zreteľne slovanský základ. A zjavne slovanského pôvodu je aj maďarské slovo *korscsolya*. Slovo *korčola* (i odvodené *korčoláš*) sa síce dostalo na slovensko-maďarskom jazykovom pomedzí späť do slovenčiny z maďarčiny, ale len v uvedenom úzko

---

[15] POLÁK, V.: Pôvod a význam slovenského slova korčule. In: Jazykovedný sborník Slovenskej akadémie vied a umení. 5. Red. Š. Peciar. Bratislava, Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení 1951, s. 187—189. Pozri aj RUŽIČKA, J.: Korčule. In: Jazyková poradňa. 2. Red. G. Horák a J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960. s. 49—50.

[16] Výhrady F. Sławského proti takejto súvislosti nie sú dosť presvedčivé (Słownik etymologiczny języka polskiego. 2. Kraków 1958—1965, s. 72—73; tam sú aj odkazy na ďalšiu literatúru).

[17] HODŽA, M. M.: Prvá čítanka pre slovenské evanjelické a. v. školy. 1. vyd. Banská Bystrica, Spísať a vytlačiť dal Sbor Učiteľov evanjelických a. v. v Liptove, knihotlačou Filipa Macholda 1860, s. 143.

[18] V. POLÁK, citovaný príspevok, s. 188—189.

[19] F. SŁAWSKI, 2. zv. citovaného slovníka, s. 72. Usudzuje, že sú to ukrajinizmy.

[20] O prenikaní ukrajinskej podoby *korč* do východoslovenských nárečí pozri BUFFA, F.: Slabičné r, l vo východoslovenských nárečiach. In: Nové obzory. 11. Red. Š. Pažur. 1. vyd. Košice, Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach pre Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove 1969, s. 403.

špecializovanom terminologickom význame. Slovenské podoby *krčuľa* a *korčuľa* vznikli nezávisle od maďarskej podoby *korcsolya.*

Rozšírenejším ako slovo *korčola* (termín v uvedenom význame) bolo v slovenčine slovo *lieha* (na Záhorí *líha*), ktoré súvisí zrejme so slovesom *ležať* a ktoré je v podobe *líha* známe aj v češtine.[21] Liehy bývajú vždy dve a sú to brvná alebo drúky, niekedy aj vo forme rebríka priečne spojené (porov. nem. *Schrotbaum, Schrotbock, Schrotleiter),* po ktorých sa spúšťajú alebo aj vykladajú ťažké kusy dreva alebo sudy. Napr. v jednom účtovnom zázname z Krupiny z roku 1733 (výdavky za roky 1729—1733) čítame: *Kdy Srotary do piwniczy wina pusstealy dalj Sme Na Salo L i e h y Mastit* ——— d. 15. Na liehach ležia aj sudy s vínom alebo pivom v pivnici Slovo *lieha* je v tejto podobe (s dvojhláskou) doložené v písomnostiach zo stredného a západného Slovenska zo 17.—18. storočia (napr. z roku 1612 z Lietavy; odvodené podst. meno *liežnik* je však doložené už zo 16. storočia). V podobe *líha* ho uvádza aj A. Bernolák v *Slowári* s vysvetlením, že je to *drewení Koň na Skládáňí Wína, Holzbock, Schrotleiter, kortsolya.*[22] V podobe *lieha* sa toto slovo vyskytuje v spisovnej slovenčine aj v 19. storočí: *čim úložnejšie sú l i e h y, tým lahšie ťarchu na voz naložíme.*[23] Dnešný akademický *Slovník slovenského jazyka* zaznamenáva iba podobu *líha.*[24] V podobe *lieha* je však toto slovo podnes dobre známe v nárečiach na strednom i západnom Slovensku (na trenčianskom Považí); v Novohrade je známa podoba *ľéha/ľieha.* Tak napr. z Pukanca (okr. Levice) máme zachytený text: *Priložeľi ľ i e h u g vozu a ťen ťaškí sut dvaja vikotúľali na vos.* A z Vadoviec (okr. Trenčín): *Len skúste, po l i e h á c h to pójde lakšie!*

Od slova *lieha* je odvodené slovo *liežnik* — človek používajúci pri svojej práci liehy, narábajúci s liehami. Ide tu teda o najatého robotníka, ktorý pracoval pri skladaní a nakladaní i uskladňovaní sudov s vínom alebo pivom, robil teda také práce ako vyššie spomínaný *korčoláš* alebo *šrotár.* Slovo *liežnik* poznáme z účtových záznamov zo Žiliny zo 16. storočia: *Lieznikom czisťeho* (žita) *kor. 1. Pastirowi chlebo-*

---

[21] Pozri HOLUB, J. — KOPEČNÝ, F.: Etymologický slovník jazyka českého. 3. vyd. Praha, Státní nakladatelství učebnic 1952, s. 206 (heslo líha) i MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha, Academia 1968, s. 332.

[22] BERNOLÁK, A.: Slowár Slowenskí, Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherskí. 2. 1. vyd. Budín, Typis et Sumtibus Typogr. Reg. Univers. Hungaricae 1825, s. 1244.

[23] KORDOŠ, G.: Prostonárodnia Fysika či Silozpyt pre školu a dom. 1. vyd. Levoča, Nákladom spisovateľa 1872, s. 7.

[24] Slovník slovenského jazyka. 2. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960, s. 45.

[we]ho kor. 1 (1585; *kor.* = korec, dutá miera); *liežnikom a poslowy zita kor. 1* (1599). Viac sa o náplni práce liežnikov dozvedáme z inštrukcií pre vyberačov poplatkov od piva a vína *(fiziernikov)* v meste Trenčíne v roku 1633: *7. L i e ž n i c z y messtssty, žadneho nikdež wyna ani pywa spussteti, ani wen s/pywnycz wytahowati bez wedomosti a pečžatki p. ffiziernikuw nemagi . . . 8. Zdegssy pani Susedi, kdy swe wyna odtuď a nebo odginuď prywezene do pywnycz dagi spussteti od/ každeho okokowa (!) L i e ž n i k o m magi za gegych praczy p. d. 1 dati ale prespolni per d. 2. 9. gestlyby nyektery prespolny lide kupyli od zdegssych p. Susedow wyna, a dali by ge z pywnycz wen tahnuti, tedy L i e ž n i k o m od Okowa per d. 3 magi platiti.*[25] Hoci je tento text, ako vidieť, vcelku dobre po česky napísaný, slovo *liežnik* si v ňom zachováva vždy domácu slovenskú podobu, lebo to bol v reči slovenských obyvateľov mesta pevne vžitý a zaužívaný termín.

Aj z toho, čo sme tu stručne rozobrali, vidieť, ako je história slov nerozlučne spätá s históriou ich nositeľov a tvorcov, s históriou spoločnosti, ktorá ich používa. Slová odrážajú reálne podmienky života spoločnosti v istom čase a priestore, resp. aj ich zmenu; odrážajú vzťahy k jazyku iných spoločenstiev i vzťahy vo vlastnom jazyku.

Slovo chríb v slovenských zemepisných názvoch

MILAN MAJTÁN

Jazyk sa ustavične vyvíja, prispôsobuje potrebám spoločnosti, zdokonaľuje. Obohacuje sa novými slovami, ale súčasne zanikajú niektoré staršie slová, ktoré sa prestávajú používať, nebadane ustupujú zo slovnej zásoby a upadajú do zabudnutia. Viaceré slová, ktoré počas storočí takto zo slovnej zásoby slovenčiny prakticky vypadli, sa uchovali v chotárnych alebo iných zemepisných názvoch.

Medzi takéto slová patrí aj slovo *chríb,* ktoré by sme darmo hľadali v slovníkovej časti Pravidiel slovenského pravopisu alebo v Slovníku slovenského jazyka. Slovo *chríb* je pravdepodobne praslovanský dialektizmus. Doložené je z cirkevnej slovančiny *(chribъ)* a v dnešných slovanských jazykoch sa ako apelatívum vyskytuje v slovinčine *(hrib),* v nárečiach srbochorvátskeho jazyka *(hrib)* a v niektorých českých

[25] Pozri aj ŠTIBRANÝ, V.: Príspevok k dejinám administratívy mesta Trenčína do r. 1870. Sborník archivních prací, 6, 1956, s. 76. Autor tam o liežnikoch hovorí, že to boli skladníci v pivovare.

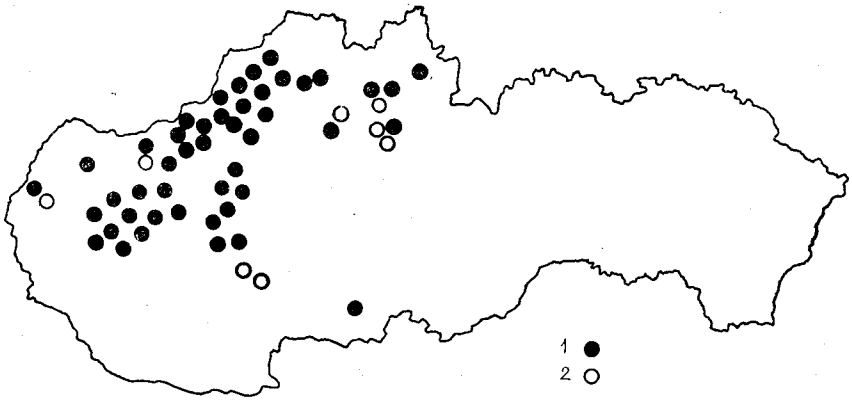

Slovo *chríb (chrib, hríb)* a jeho odvodeniny v slovenských zemepisných názvoch: 1. *chríb*, 2. *hríb*

nárečiach, najmä v severovýchodných Čechách *(chřib, křib)*. Zo súčasných slovenských nárečí apelatívny význam slova *chríb* nemáme doložený. Slovom *chríb* sa označovali a nazývali vyvýšeniny v teréne, nízke vŕšky; geneticky toto slovo súvisí so slovami *hrb, pahrbok, chrbát*. Ak porovnáme areály výskytu slov *chríb* a *hrb* v slovenských chotárnych názvoch, ukáže sa nám, že ako apelatívne zemepisné termíny pomenúvajúce neveľké vŕšky, hrby, pahorky boli tieto dve slová v minulosti pravdepodobne nárečové tautonymá a používali sa na označenie rovnakých terénnych tvarov.

V zemepisných názvoch sa slovo *chríb* vyskytuje na územiach spomenutých južnoslovanských jazykov, v Čechách, na Morave, ale aj na Slovensku, hoci ako apelatívum ho už nemáme doložené. V slovenských chotárnych názvoch máme na slovo *chríb* do 100 dokladov. Väčšina z nich je zo západného Slovenska, najviac dokladov je z okresov Považská Bystrica, Trenčín, Trnava a Topoľčany, zo stredného Slovenska sú doklady z Turca, z Oravy a zo západného Liptova (iba jeden doklad je zo Stredných Plachtiniec, okr. Veľký Krtíš).

Slovo *chríb* sa vyskytuje v názvoch, ako sú *Chríb, Chrib, Hríb, Chríby, Na Chríbe, Pod Chríbom, Za Chríbom, Pod Hríbom, Predný Chríb, Horné Chríby, Dolné Chríby, Hankov Chríb, Králikov Chríb, Kozí Hríb, Chríbik, Na Chríbiku, Hríbok, Chríbky, Chripok, Chripek, Hríbec, Hribec, Pod Chribcom, Chribce, Chríbové, Chríbne, Chríbovie.*

Ľudová etymológia spája názvy tohto druhu so slovom *hríb* (niekedy to navodzujú pomenúvané objekty svojím tvarom), inokedy sa názov spája s údajným niekdajším výskytom hríbov. Keďže je dnes slovo

chríb už významovo nepriezračné, ľahko si vysvetlíme aj podoby *Hríb, Hríbok, Hríbec, Hribec,* vyskytujúce sa na okraji areálu názvov so slovom *chríb,* ale aj podoby *Chripok, Chripek* a pod.

Územne ohraničený výskyt názvov utvorených zo slova *chríb* dokazuje, že výskyt istých názvov nezávisí iba od členitosti terénu (menšie vyvýšeniny, hrby sa vyskytujú na absolútnej väčšine slovenského územia), ale aj od pomenúvacích možností a schopností etnika. Významným faktom pre historickú dialektológiu je v tomto prípade už zistenie areálu, v ktorom sa názvy so slovom *chríb* vyskytujú.

LITERATÚRA:

CUŘÍN, F.: Studie z historické dialektologie a toponomastiky Čech. 1. vyd. Praha, Universita Karlova 1967, s. 144—149 (Chřib a jeho problémy).

ŠMILAUER, V.: Příručka slovanské toponomastiky. 1. vyd. Praha, Academia 1970, s. 80.

UTĚŠENÝ, S.: K českým názvům vyvýšených terénních útvarů. In: Onomastické práce 3, Sborník rozprav k sedmdesátým pátým narozeninám univ. prof. dr. Vladimíra Šmilauera DrSc. Red. J. Svoboda a L. Olivová-Nezbedová. Praha, Místopisná komise ČSAV 1970, s. 296—301.

Ks

ROZLIČNOSTI

Španiel, Španielka, nie ‚Španielčan, Španielčanka'

V preklade románu anglickej autorky Evelyn Anthonyovej *Kľúč od komnaty* (v anglickom origináli *Anne of Austria*), ktorý vyšiel v edícii SPKK (Bratislava, Slovenský spisovateľ), prekladateľka Verona Chorváthová používa na označenie príslušníkov španielskeho národa dôsledne formy „Španielčan", mn. č. „Španielčania", žen. rod. „Španielčanka, -y" namiesto ustálených foriem *Španiel, Španieli; Španielka, -y,* ktoré kodifikovali *Pravidlá slovenského pravopisu* (vo všetkých vydaniach) i *Slovník slovenského jazyka* (IV, 437—8 a VI, 297). V spomenutom preklade sme sa stretli s formami „Španielčan" (218), „Španielčanov" (153, 157, 176), „Španielčanom" (222), „Španielčanka" (15), „Španielčanku" (181).

V používaní uvedených foriem vidíme jedno z mnohých svedectiev o tom, že slovotvorný typ s príponou *-čan* je v súčasnej slovenčine najproduktívnejším typom obyvateľských mien. Využíva sa najmä pri obyvateľských menách utvorených z miestnych mien *(Bratislava — Bratislavčan, Martin — Martinčan)* a z pomenovaní území a krajov *(Kastília — Kastílčan* popri *Kastílec, Orava — Oravčan* popri bežnejšom *Oravec),* zriedkavejšie z pomenovaní štátov *(Argentína — Argentínčan* popri *Argentínec, Kórea — Kórejčan* popri *Kórejec).*

Niekedy presahuje typ obyvateľských mien s príponou *-čan* aj do oblasti pomenovaní národov. Slovník slovenského jazyka (VI, 280) uvádza popri forme *Litvan* aj formu *Litovčan,* kým Pravidlá slovenského pravopisu zaznamenávajú iba formu *Litvan* a SSJ II (53) iba formu *Litovci.* Často sa môžeme stretnúť napríklad s podobami „Írčania" namiesto *Íri/Írovia,* „Nórčania" namiesto *Nóri/Nórovia.* Formy „Írčania", „Nórčania" sa však pokladajú za nespisovné.

Za nespisovnú pokladáme aj formu „Španielčan" a prechýlenú formu „Španielčanka". Spisovné sú formy *Španiel, Španielka.* Za nespisovné pokladáme tie pomenovania príslušníkov národov s príponou *-čan,* ktoré sú novšie utvorené z pomenovaní príslušných štátov s príponou *-sko* (napr. *Írsko* — „Írčan") a pri ktorých existuje staršie pomenovanie bez prípony: *Ír, Írka* (nie „Írčan, Írčanka"), *Nór, Nórka* (nie „Nórčan, Nórčanka"), *Španiel, Španielka* (nie „Španielčan, Španielčanka"), *Mongol, Mongolka* (nie „Mongolčan, Mongolčanka") ap. Spisovné sú však pomenovania *Abesínčan* popri *Abesínec* (neexistuje „Abesín"), *Makedónčan* popri *Makedónec* (neexistuje „Makedón"), *Portugalčan* popri *Portugalec* (neexistuje „Portugal") a pod.

Š. Peciar

O jednom stĺpčeku v dennej tlači

Pravidelný stĺpček *Radí lekár* v Nedeľnej Pravde má už zaiste svojich pravidelných čitateľov. Nedávno sa v ňom venovala pozornosť motoristom (Nedeľná Pravda z 13. 2. 1972, str. 19). Autor v ňom radí motoristom, ako majú postupovať pri ošetrení ľahších úrazov, ktoré si môžu spôsobiť pri údržbe motorových vozidiel.

Ceníme si starostlivosť lekárov o naše zdravie. Nemalo by sa však zabúdať na jasné a predovšetkým spisovné vyjadrovanie v dennej tlači, ktorú dnes číta široká verejnosť.

V uvedenom príspevku je dosť chýb proti spisovnej slovenčine, štylizácie viacerých viet sú ťarbavé, napr.: *Hoci sa toto poranenie zdá banálne, pre častú možnosť komplikácií a citlivosť zrakového orgánu treba vyhľadať odborného lekára.* Vhodnejšie by sa táto veta mohla štylizovať azda takto: *Hoci sa toto poranenie zdá banálne, nepodceňujme ho. Pri komplikovaných poraneniach treba...* Štylisticky neobstojí ani vyjadrenie *Pre veľmi vážne komplikácie tohoto poranenia... odporúčam...* Zreteľnejšia je takáto štylizácia: *Aby sme sa vyhli vážnym komplikáciám z tohto* (nie *z tohoto!*) *poranenia,... odporúčam...* Nejasná je i veta *Ide o drobné predmety, najčastejšie z kontroly podvozku, kedy ležíme pod autom...* Primeranejšie by bolo možné štylizovať ju takto: *Ide o drobné predmety, padajúce nám do očí pri kontrole podvozku auta.* Okrem nejasnej štylizácie zaráža v tejto vete nenáležité použitie príslovky *kedy* namiesto spojky *keď.* Forma zámena *tohoto* je zastaraná (našli sme ju vo vete *Pre veľmi vážne komplikácie tohoto poranenia...).* Nenáležite je použitá predložka *pre* vo vete *Ide o kyselinu sírovú, ktorá sa používa pre náplň akumulátorov.* Miesto predložky *pre* žiada sa tu použiť spojku *ako.* Nenáležite je použité číslo, resp. sa nezhoduje v hlavnej a vedľajšej vete (vyjadrené zámenom) v takomto kontexte: *V inom balení sa ochranné masti veľmi znečisťujú, najmä vtedy, ak ju...*

Chyby proti pravopisnej norme sú v slovách *peroxyd vodíka* namiesto *peroxid vodíka, framykoin* miesto *framykoín* atď.

Čo dodať na okraj spomínaného stĺpčeka? Azda takúto výzvu a prosbu: Usilujme sa o kultúrne a presné vyjadrovanie svojich myšlienok, dbajme o kultúru spisovnej slovenčiny i v pravidelných stĺpčekoch a rubrikách, ktoré sa zjavujú v dennej tlači a ktoré nepriamo pôsobia aj z jazykovovýchovnej stránky.

R. Kuchar

SPRÁVY A POSUDKY

Ukážkový výber z kritiky

Alexander Matuška je vynikajúci štylista, ako sa to ukazuje aj v jeho ostatnej knižke *Pripomienky a podlžnosti* (Smena, Bratislava 1971). Je to výber z jeho kritickej tvorby. Zostavil ho K. Rosenbaum, ktorý v Doslove výstižne píše: Matuška je burič — je buričom-kritikom slovenskej malosti kultúrnej a malosti mravnej, spôsobenej vlastnými slabosťami, vyplývajúcimi zo slovenskej pasívnosti, nedbajstva, pohodlnosti a na druhej strane z národnej prepiatosti, sebanadraďovania nad iných (obyčajne v nevhodnom čase a na nevhodnom mieste), proti fičúrstvu akéhokoľvek rodu. Takouto kritikou vstúpil A. Matuška do literatúry už roku 1930, takže tento výber predstavuje prierez až štyridsaťročnou činnosťou.

V osobnom štýle Matuškovom možno pozorovať istý vývin, hoci základné postupy zostávajú nemenné. Týka sa to lexiky aj syntaxe.

Matuškova lexika je šťavnatá i tvorivá. Okrem expresívnych jednotiek, ako *cikuľky (Odpadky či cikuľky detí?,* 86*), vrajvláda (musel vypovedať boj slovenskej vrajvláde,* 10*), nakladať (sa) (Dozaista však nebolo treba vydávať zobrané práce Tida Gašpara a Hronského; nech už prvého nakladali z úcty k jeho úradu ini a nech sa druhý nakladal sám, pretože ľúbil seba a peniaze až do entuziazmu,* 57), a pod., treba upozorniť na niektoré šikovné a iskrivé odvodeniny, ako *kocúrkizmus* a *kozubizmus* (65), *rozdružovať (...čo ľudí rozdružuje a znepriateľuje,* 83), *nadvojnový (z ich nadvojnového, nadnárodného a nadtriedneho stanoviska sa im zdalo...,* (34), *národnotvorný* (53, podľa *štátoprávny* bolo by azda lepšie *národotvorný), človečenskosť* (18), *veľko (ktoré vedia o veľkom hovoriť veľko a o tichom ticho,* 90), *idealita (od literatúry sa žiadali ideality, nie reality,* 102), *sexraketa (kult sexbômb a dnes vlastne už sexrakiet,* 99*), stredoslnce v temnotách* (39). Dakedy sa tu však akosi prestreľuje, napr. *odčlovečtiť sa* (48, popri *zvedečťovať sa, zumelečťovať sa,* 51), *staré umáravé sniviny* (43), *zakultúrčiť si (a keď si prídu občas zakultúrčiť ta, kde ich vidno,* 22).

Aj v syntaxi treba poukázať najmä na expresívnosť. Preto sú časté také vetné a súvetné konštrukcie, ktoré sú rozličným spôsobom modifikované, ba deformované. Napríklad: *Vyhlasovať súperov en bloc za hlupákov, za dekadentov a formalistov — s tým nevystačíme; ak, budeme škodiť len sebe.* (98) Pravda, expresívne môžu byť aj formálne perfektné konštrukcie. Napríklad: *Nech robíme, čo robíme, robme, čo chceme, nie je Tolstoj prostý, dokonca ani v Rozprávkach pre ľud.* (82) Často sa využívajú zložitejšie súvetné konštrukcie, pričom sa uvoľňuje pole pre sémantickú hru. Napríklad: *Medzi dvoma vojnami ovládli u nás prekladateľský trh niektorí módni autori, ako napríklad Morand alebo Maurois; div že sa z nich nepreložilo i to, čo nenapísali.* (98) Vcelku je však Matuškova syntax príkladná.

Editor sa držal tejto zásady: V textoch, prevzatých z kníh alebo z časopisov, urobili sme iba pravopisné úpravy, odstránili tlačové chyby a omyly. Do

textu sme iným spôsobom nezasahovali. Azda možno dodať — dakedy sa mohlo zasiahnuť aj iným spôsobom. Napríklad sa dalo zasiahnuť v prípade *obecné povedomie* (89), *odpovedať* (47 = *zodpovedať*), *mstiaca ruka* (56), *pri troche poctivosti* (9), *všimnúť si krikľavého rozporu* (7), *a predsa sa sklamala* (10), *oboruje sa znova a ničivejšie ako kedykoľvek predtým, národ na národ* (46, interpunkcia), *chcel som len opakovať známe a staré veci, bez ktorých — ako si myslím — sa nikdy, nikde nijako nezaobídeme* (49, interpunkcia).

Čitateľov nášho časopisu treba osobitne upozorniť na glosu *Slovenčina moja, krásne ty zvuky máš* (20—21), napísanú roku 1946, lebo sa v nej vyslovujú závažné pravdy, napr.: Keď bola v minulosti slovenčina (a s ňou národ) ohrozovaná, merala sa výška národného povedomia *prítulnosťou* k nej; dnes, keď je jej existencia zaručená a keď je v značnej miere kodifikovaná, treba vari merať výšku a akosť onoho povedomia jej *znalosťou.* — Do živého zatínajú aj slová: Spisovný jazyk sa znova stáva niečím, čo možno beztrestne hanobiť. Keď sa vedomie, že tento jazyk je *vogelfrei,* rozšíri, a práve z kruhov, ktoré by tu mali byť vzorom, môžeme začínať znova. Začíname síce vždy znova, o tento tragický svojráz niet u nás núdze; bohato nám tu pomohli otrokári — azda by sme sa však aspoň sami nemali pričiňovať o stále nové začínanie vždy a všade.

Výber z Matuškovej ukážkovej kritiky našej literatúry a súčasne aj našej spoločnosti je — napriek uvedeným drobnostiam — skutočne ukážkový a najmä pálčivo aktuálny. *J. Ružička*

Cenná zbierka ústnych ľudových prejavov

MICHÁLEK, J.: *Spomienkové rozprávanie s historickou tematikou.* 1. vyd. Bratislava. Vydavateľstvo SAV 1971, s. 216.

Ústne prejavy nášho ľudu sú stále takým jazykovým materiálom, o ktorý majú záujem viaceré vedné disciplíny. Jednou z nich je aj etnografia. Osobitnú pozornosť venoval ľudovým ústnym prejavom Ján Michálek v knihe *Spomienkové rozprávanie s historickou tematikou.* Autor si povšimol tieto prejavy z národopisného hľadiska.

Príčin, prečo sa J. Michálek zameral na získanie materiálu tohto druhu, je viac. Jedna z najvážnejších je tá, že ústna ľudová tvorba zaniká, preto podľa autorových slov „treba čo najskôr zapísať všetko to, čo ešte jestvuje, čiže zachytiť súčasný stav" (str. 5). Dôležitá je aj okolnosť, že spomienkové rozprávanie s historickou tematikou je cenným materiálom z obsahového hľadiska, lebo prináša historický materiál, ktorý možno využiť pri objasňovaní doteraz nevysvetlených udalostí i zložitých situácií v našej minulosti. Súčasne — podľa konštatovania autora — takéto zápisy môžu priniesť aj cenné údaje o stave ľudovej kultúry v terajších podmienkach jej existencie.

J. Michálek sa pri výskume ľudového rozprávania s historickou tematikou sústredil na zbieranie materiálu v oblasti, ktorá tvorí súčasť rozsiahleho kopaničiarskeho osídlenia. Zápisy sú z okolia mestečiek Stará Turá, Myjava a

Brezová pod Bradlom. Je to oblasť s roľníckymi usadlosťami i s roľníckym spôsobom života, t. j. oblasť s viacerými archaickými prvkami ľudovej kultúry. Tú charakterizuje na jednej strane istá izolovanosť (kopanice), no zároveň aj isté znaky spoločné pre celý komplex myjavských, brezovských a staroturianskych usadlíkov.

Z obsahového hľadiska sú to rozprávania o prvej a druhej svetovej vojne. Tieto rozprávania pochádzajú od aktívnych účastníkov bojov na frontoch i od ich rodinných príslušníkov, ktorí vojnu prežívali v domácom prostredí. Z pochopiteľných príčin sú v týchto rozprávaniach najviac zastúpení muži, kým ženy ako rozprávačky už vystupujú menej. Z 56 rozprávačov je žien iba 12, teda pomer, ktorý možno pokladať za dosť nezvyčajný. Prevahu rozprávačov z radov mužov podmienila, pravdaže, tematika rozprávania.

Materiál tohto druhu má význam nielen pre etnografiu, ale zvýšenú pozornosť mu v ostatných desaťročiach venujú aj jazykovedci, najmä dialektológovia. S cieľom získať čo najviac prehovorov založil sa aj v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV archív, v ktorom sa zhromažďuje nárečový materiál v podobe súvislých nárečových prejavov zapísaný metódou priameho výskumu. Texty sa takto stávajú prameňom na poznávanie nárečí ako celku. Možno ich využiť nielen na charakteristiku nárečia z hláskoslovného a tvaroslovného hľadiska, ale slúžia aj na poznávanie slovnej zásoby, ľudovej frazeológie a viacerých syntaktických osobitností, najmä tých, ktoré sa napr. dotazníkovou metódou nedajú zachytiť. Pri zapisovaní ľudových prejavov je dôležité, aby sa prehovor zapísal s dôsledným uplatnením transkripčných zásad a tak, ako nám ho rozprávač naozaj podáva.

V súvislosti s vydaním knihy J. Michálka vynára sa ešte otázka, či texty zapísané v tejto publikácii možno využiť aj na jazykovedné ciele. Na túto otázku možno odpovedať kladne. Autor sa v publikácii usiloval zachovať tie charakteristické znaky nárečia, na ktoré kládol najväčší dôraz, a to — ako sa konštatuje aj v recenzovanej práci — zachovať „charakteristické znaky reči a výrazu" (str. 137). Ľudové prejavy zachytené v práci bude možno využiť na štúdium slovnej zásoby a frazeológie i syntaxe. Škoda však, že autor nemohol prepísať tieto ľudové rozprávania v nárečovej podobe aj z hláskoslovného a tvaroslovného hľadiska. Stalo sa tak preto, že na zbieraní prehovorov z tohto tematického okruhu sa zúčastnili viacerí explorátori, ktorí jazykové prejavy nezapisovali vždy jednotne, t. j. získal sa rôznorodý materiál. Kvôli jednotnej úprave všetkých textov autor potom volil tzv. čitateľský prepis, pričom tieto prejavy zaznamenal tak z hláskoslovného, ako aj z tvaroslovného hľadiska dôsledne v spisovnej podobe. Text prejavu však neporušuje z lexikálneho hľadiska a stavba vety tiež ostáva v tej podobe, ako mu ju podával informátor. Pre tieto a iné kladné stránky vďačne vezmú túto publikáciu do rúk nielen etnografi a historici, ale aj jazykovedci, lebo texty uverejnené v monografii stávajú sa takto prameňom poznávania osobitností ľudovej reči, ako ju zaznamenal národopisec.

Záverom si možno iba želať, aby sa rozprávanie nášho ľudu sprístupňovalo verejnosti v čo najširšom rozsahu a aby sa na rozbore a hodnotení ľudového rozprávania zúčastňovali nielen etnografi, ale aj jazykovední pracovníci.

A. Habovštiak

SPYTOVALI STE SA

Zberateľ a zberač. — T. F. z Bratislavy: „Vysvetlite mi rozdiel medzi slovami *zberateľ* a *zberač*."

Slovami *zberateľ* a *zberač* pomenúvame osoby, ktoré vykonávajú istú činnosť. Sú to činiteľské podstatné mená.

Substantíva *zberateľ* a *zberač* sú odvodené od slovesa *zbierať*. Ide o tento slovotvorný typ: slovotovrný základ *(zbiera-)* + slovotvorná prípona *(-teľ, -č)*. Pri tvorení sa v slovotvornom základe kráti korenná morféma *(ie/e)*. V obidvoch slovách je priama významová súvislosť so slovesným základom, od ktorého sú odvodené.

Pomenovanie *zberač* označuje osobu, ktorá niečo zbiera (Slovník slovenského jazyka V, 1965, 569). Aj slovom *zberateľ* sa pomenúva osoba, ktorá niečo zbiera, ale navyše nazbierané aj zhromažďuje do zbierky (SSJ V, 1965, 569—70). V najnovšej práci o tvorení slov (J. Horecký, *Slovenská lexikológia*, Bratislava 1971, 82 n.) sa konštatuje, že slová s príponou *-teľ* sú „názvy osôb, ktoré prosto vykonávajú nejakú činnosť" (82), a o prípone *-č* sa píše, že sa ňou „často tvoria názvy osôb vykonávajúcich činnosť vyjadrenú slovesným slovotvorným základom" (87). Uvedené vymedzenie však nestačí na odlíšenie jemných významových odtienkov medzi uvedenými slovami, pretože ide o pomenovanie vzťahujúce sa na tú istú činnosť. Na bližšie odlíšenie dvojice *zberateľ* — *zberač* si musíme všimnúť významy slov, s ktorými sa pomenovania *zberateľ* a *zberač* spájajú do syntagmatických celkov. V súvislosti so slovom *zberateľ* má činnosť, ktorú osoba vykonáva, iné zameranie ako pri slove *zberač*, lebo zberateľ zbierané predmety zhromažďuje do zbierok. Zvyčajne je to druh záľuby, najčastejšie osobnej, ktorá však môže slúžiť aj spoločenským záujmom (napr. zbieranie umeleckých predmetov pre galériu, výstavy ap.), preto hovoríme: *zberateľ známok, z. obrazov, z. zápalkových škatuliek, z. fotografií, z. odznakov* ap. Osoba pomenovaná názvom *zberač* robí takú prácu, ktorej výsledky slúžia napr. na osobnú alebo spoločenskú spotrebu. Hovoríme *zberač lesných plodov, z. liečivých rastlín, z. gaštanov, z. vajec, z. mlieka* ap.

Zberateľ je teda pomenovanie osoby, ktorá niečo zbiera zo záľuby a nazbierané predmety ukladá do zbierky. Slovom *zberač* sa pomenúva človek zbierajúci rôzne predmety potrebné na osobnú a spoločenskú spotrebu, prípadne na inú potrebu. Významový rozdiel pomenovaní *zberateľ* a *zberač* sa dá dobre uvedomiť porovnaním dvojice *zberateľ obrazov* — *zberač obrazov* (zamestnanec v galérii, ktorý zvesuje obrazy po skončení výstavy ap.).

E. Bajzíková

Ks

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 6, 1972, číslo 8. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.
© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972.

Cena Kčs 3,—.